

Janusz Łabędź
Antoni Skrzypiński
Instytut Podstaw Budowy Maszyn
Akademia Górniczo - Hutnicza
Kraków

WPLYW IMPLANTACJI JONOWEJ NA TRWAŁOŚĆ ELEMENTÓW TOCZNYCH

W pracy na przykładzie wyników z badań własnych przedstawiono możliwość wzrostu trwałości elementów tocznych poddanych procesowi implantacji jonowej. Prace badawcze prowadzono na specjalnym stanowisku do oceny powierzchniowej wytrzymałości zmęczeniowej. Przebadano cztery warianty technologiczne procesu implantacji.

1. WPROWADZENIE.

Po zakończeniu procesu wytwarzania w wyniku, którego powstaje dany wyrób otrzymuje się element o wymaganym kształcie i wymiarach z warstwą wierzchnią /WW/ o określonych cechach uzależnionych od warunków realizacji tego procesu. Stan warstwy wywiera istotny, a nierzadko decydujący wpływ na procesy zużycia elementów ze sobą współpracujących, a przez to na trwałość i niezawodność maszyn i urządzeń.

Rola i znaczenie WW jako czynnika determinującego trwałość części maszyn ma szczególne znaczenie w tych przypadkach, gdy proces niszczenia zachodzi przede wszystkim w obszarze zewnętrznych warstw materiału. Typowym przykładem takiego sposobu zużycia jest uszkodzenie łożysk tocznych, kół zębatach, wałców hutniczych itp. Świadome sterowanie stanem fizykalnym i stereometrycznym warstwy wierzchniej stanowi więc poważne zaplecze wzrostu jakości eksploatacyjnej części maszyn. Postęp w technologii WW jest w dużym stopniu zależny od rozwoju nauk podstawowych /np. fizyka ciała stałego/ oraz umiejętności aplikacji tych zdobyczy dla konkretnych zadań przemysłu. Przykładem tego postępu może być niewątpliwie proces implantacji jonowej [1].

Ocena efektywności tego procesu jako technologicznej metody podnoszenia wytrzymałości zmęczeniowej WW elementów pracujących w warunkach ruchu tocznego jest przedmiotem niniejszego opracowania. Omówione badania stanowią fragment pracy wykonanej na zlecenie PAN w ramach problemu węzłowego PW.05.1.1. nt. Badania zużycia i zmęczenia implantowanych części maszyn górniczych i hutniczych.

2. METODYKA BADAŃ.

Użytkowe badania wytrzymałości zmęczeniowej warstwy wierzchniej elementów pracujących w warunkach ruchu tocznego polegają najczęściej na określeniu ich trwałości umownej /oznaczonej symbolem L_{10} / oraz trwałości średniej L_{50} . Przez trwałość umowną dostatecznie licznej grupy jednakowych próbek rozumie się liczbę obrotów /lub liczbę godzin pracy przy stałych obrotach/, którą osiąga lub przekracza 90 % próbek tej grupy zanim wystąpią pierwsze objawy zmęczenia materiału. Trwałość średnia natomiast odpowiada czasowi pracy lub liczbie obrotów, przy których co najmniej 50 % badanej grupy próbek nie wykazuje zużycia.

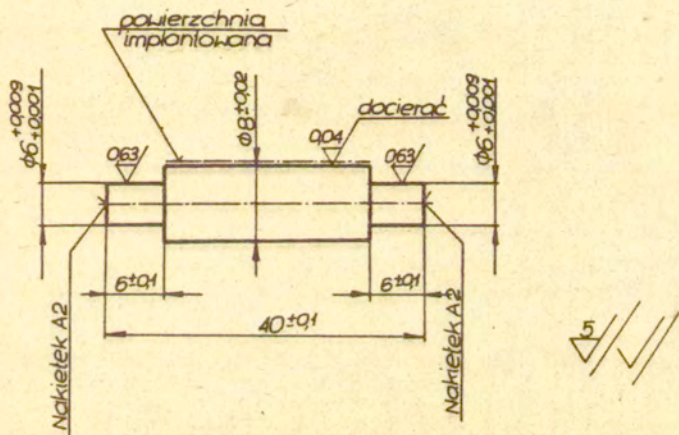
Wielkości te określono na próbkach przedstawionych na rys.1. wykonanych ze stali ŁH15 obrobionej cieplnie do twardości 58+62 HRC zgodnie z procesem technologicznym stosowanym w produkcji łożysk tocznych [1]. Badane elementy implantowano na powierzchni walcowej stosując następujące warianty technologiczne :

- wariant A - implantacja jonami B^+ ,
- wariant B - implantacja jonami B^+ i wygrzewanie w temp. 373[K]
- wariant C - implantacja jonami N_2^+ ,
- wariant D - implantacja jonami N_2^+ i wyżarzanie w temp. 373[K]

Implantację przeprowadzono z zachowaniem tych samych parametrów procesu dla wszystkich w/w wariantów technologicznych. Tak przygotowane próbki badano na stanowisku typu ULP-2 /rys.2/ powszechnie stosowanym w przemyśle łożyskowym. Na stanowisku tym badaną próbkę 1 zawieszono w specjalnym uchwycie 2 i ścisniono z odpowiednią siłą między dwoma obracającymi się pierścieniami dociskowymi 3 i 4. Pierścienie do pewnej wysokości zanurzone są w oleju. Obracając się niosą smar na badany

element. W miejscu styku próbki z pierścieniami, po pewnej liczbie cykli obciążenia, na jednym z elementów /próbce lub pierścieniu/ powstają wykruszenia. W tym momencie następuje automatyczne wyłączenie silnika napędowego 10 i zatrzymanie urządzenia. Równocześnie zatrzymany zostaje znajdujący się na stanowisku elektroniczny licznik cykli obciążenia 9, którego wskazania pozwalają wyliczyć trwałość próbki.

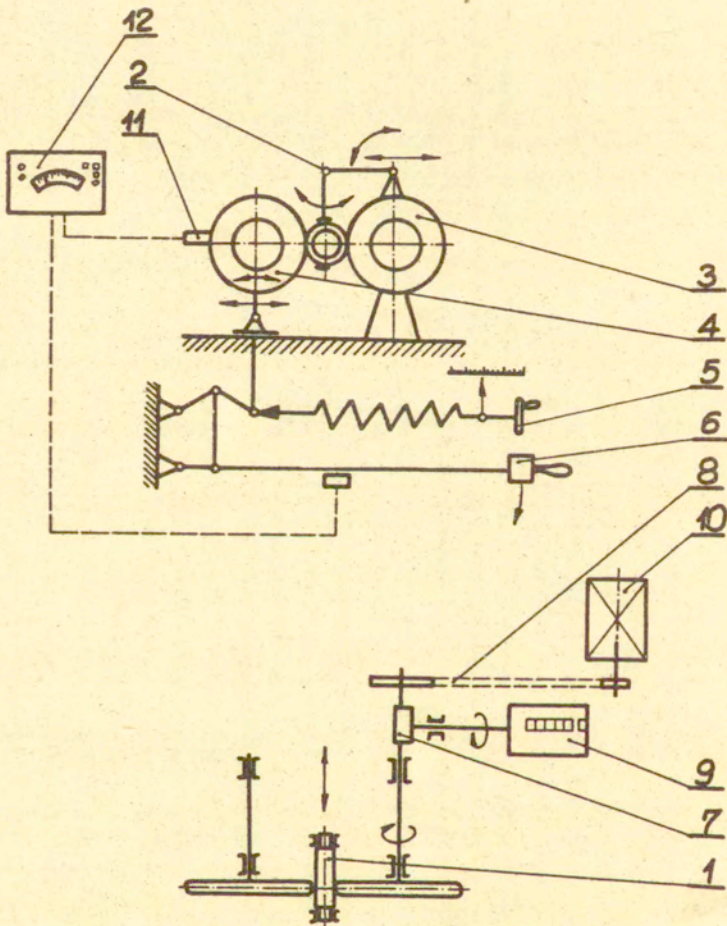
Rys.1. Próбка do badań zmęczeniowych.

3. WARUNKI PRÓBY I WYNIKI BADAŃ.

Badania trwałości zmęczeniowej zrealizowano przy zachowaniu następujących warunków :

- siła wywierana przez pierścienie dociskowe na badaną próbkę $P = 1471,5 [N]$,
- maksymalny nacisk jednostkowy w miejscu styku $P_{max} = 3440 [MPa]$,
- prędkość obrotowa próbki $n = 10500 [obr/min.]$,
- częstotliwość zmian obciążenia $f = 350 [Hz]$.

Próbki smarowano olejem maszynowym 26. Doświadczenia przeprowadzono na 16 wałeczkach implantowanych wg omówionych

Rys.2. Schemat kinematyczny stanowiska ULP-2 do badania wytrzymałości stykowej :
1 - badana próbka, 2 - wahliwe zawieszenie próbki, 3 - pierścień dociskowy napędzający, 4 - pierścień dociskowy, 5 - mechanizm obciążenia, 6 - mechanizm odciążenia, 7 - przekładnia ślimakowa, 8 - przekładnia pasowa, 9 - elektroniczny licznik cykli obciążenia, 10 - silnik napędowy, 11 - czujnik drgań, 12 - wskaźnik poziomu drgań.

wyżej wariantów oraz dodatkowo na 4 próbkach nieimplantowanych. Na każdym wałeczku badania realizowano średnio w 6 punktach pomiarowych. Wyniki prób elementów nieimplantowanych stanowiły bazę, do której odnoszono rezultaty otrzymane przy badaniu części poddanych temu procesowi.

W czasie badań na bieżąco określano :

- wartość siły obciążającej układ pierścien dociskowy-
próbka - pierścień dociskowy,
- czas pracy urządzeń i wskazania licznika obrotów,
- prędkość obrotową pierścienia dociskowego.

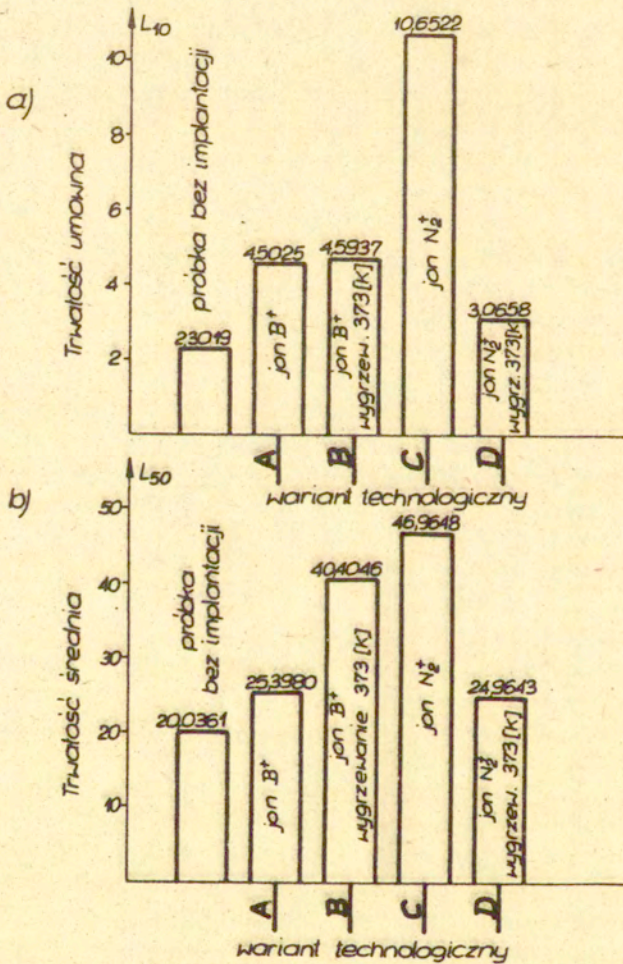
Wyniki przeprowadzonych badań przedstawiono graficznie na rys.3.

4. UWAGI KOŃCOWE.

Otrzymane wyniki badań wskazują na możliwość wpływu procesu implantacji jonowej na wytrzymałość zmęczeniową elementów pracujących w warunkach ruchu tocznego. Implantacja może zwiększać trwałość elementów, przy czym stopień tego wzrostu jest uzależniony od rodzaju implantowanego jonu. Implantacja jonami boru wywołała np. prawie dwukrotny - natomiast implantacja jonami azotu prawie pięciokrotny wzrost trwałości umownej badanych wałeczków.

Przeprowadzona po procesie implantacji operacja wygrzewania próbek może wpływać na trwałość w różny sposób. W zakresie trwałości L_{10} wygrzewanie próbek implantowanych B^+ nie powodowało znaczącego wzrostu ich trwałości, natomiast wyżarzanie elementów implantowanych jonami N_2^+ znacznie obniżyło ich odporność na zużycie. Oceniając trwałość średnią $-L_{50}$ można stwierdzić po zabiegu wygrzewania znaczny wzrost wytrzymałości zmęczeniowej WW elementów implantowanych jonami boru oraz jej spadek przy próbkach implantowanych jonami azotu.

Uzyskane wyniki i ich analiza jednoznacznie dowodzi, że implantacja jonów może podnieść trwałość elementów obciążonych stykowo, przy czym stopień tego wzrostu w dużej mierze jest również uzależniony od późniejszej obróbki cieplnej. Można przypuszczać, że istnieją znaczne rezerwy wzrostu trwałości próbek implantowanych przez świadome kojarzenie tej operacji z zabiegami prostej obróbki cieplnej / w odniesieniu do okre-

Rys.3. Wyniki badań wytrzymałości zmęczeniowej WW próbek pracujących w warunkach ruchu tocznego w zakresie : a/trwałości umownej L₁₀, b/trwałości średniej L₅₀. [2] .

ślonych jonów/. W zakresie tym brak jest jednak wyników z badań podstawowych.

LITERATURA.

1. LUTY W. : Metaloznawstwo i obróbka cieplna stali łożyskowych. WNT Warszawa 1980.
2. Badania zużycia i zmęczenia implantowanych części maszyn górniczych i hutniczych. Sprawozdanie z III-go etapu pracy nr IPPT /PW.05.1.1./ IPBM AGH - Kraków 1984 r.
3. ROSIŃSKI W. : Implantacja jonów. PWN Warszawa 1975 r.